

PROCEEDING BOOK

AVRASYA 7. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

AVRASYA

7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

March 10-12, 2023

Budapest

ISBN : 978-625-6393-34-9

ACADEMY GLOBAL PUBLISHING HOUSE

BELÂ VE MUSİBETLERİN YAŞANDIĞI ZOR ZAMANLARDA DİNİN YERİ, ÖNEMİ ve FONKSİYONLARI

Doç. Dr., RECEP ÖNAL

Giresun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-2571-9949

ÖZET

Aralık 2019 tarihinde Çin’de ortaya çıkan ve çok kısa bir sürede bütün dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını yüz binlerce insanın ölümüne neden oldu. İlim adamları tarihin en büyük felaketlerinden biri olan bu salgını siyasî, ekonomik, tıbbî ve sosyo-kültürel açıdan ele alarak, salgının sebepleri, etkileri ve sonuçları üzerinde durdu. Ancak bu tür değerlendirmeler yapılırken, dinî boyut eksik bırakıldı. Oysaki salgının dinî hayatı da birçok yönden etkilediği bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla salgının etki ve sonuçlarına yönelik yapılan değerlendirmelerde din olgusu da dikkate alınmalı, bu sürecinin sağlıklı bir biçimde atlatılmasında dinin yeri, önemi ve fonksiyonları üzerinde de durulmalıdır. Çünkü insanoğlu musibetlere maruz kaldığında fitratı gereği güven duygusunu kaybeder, kendini güçsüz ve çaresiz hisseder. Bundan kendini kurtarmak ve psikolojik olarak rahatlamak için kendine güven verecek güçlü, aşkın ve yüce bir varlığa sığınma ihtiyacı duyar. İnanan kişinin bu ihtiyacını ise din karşılamaktadır. Dinin bu fonksiyonu özellikle insanın başına gelen musibetleri algılaması ve anlamlandırmasında kendini göstermektedir. Ayrıca bireye maruz kaldığı musibetleri anlamlı ve değerli kılmakta, onlarla başa çıkmada yardımcı olmaktadır. Kur’an’da da dinin bu fonksiyonuna işaret edilerek, insanın anlam arayışında ona yol gösterici bir özelliğe sahip olduğuna dikkat çekilmekte, musibetlerle nasıl baş edileceği de açıklanmaktadır. Bu çerçevede insanlar musibetlerin görünen ve görünmeyen manaları üzerinde düşünmeye teşvik edilmekte, bunlardan bir kısmının imtihan, bir kısmın ibret ve ders almaya yönelik olduğuna işaret edilerek, bu tür hadiselerin nasıl yorumlanması gerektiğine dair bizlere yol gösterilmektedir. Tüm bu gerçeğe rağmen günümüzde konuyla ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında istisnalar olmakla birlikte musibetlerin algılanmasında ve anlamlandırılmasında dinin ne derece etkili olduğu meselesi genelde araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. Bu tebliğde eksik bırakılan bu husus yani musibetlerin yaşandığı zor durumlarda dinî ve manevî değerlerin yeri ve önemi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kavramlar: İslam, Din, Bilim, Musibet, Covid-19, Pandemi

GİRİŞ

Bütün dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgının ilim adamları tarafından siyasi, sosyo-kültürel, ekonomik ve tıbbî açıdan sebepleri, sonuçları ve etkileri üzerinde durularak, çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur. Fakat salgının dini boyutu eksik bırakılmıştır. Halbuki salgının dinî hayatı da birçok yönden etkilediği bilinen bir gerçektir. Öte yandan salgına maruz kalan dindar kesimin bu süreci sağlıklı bir şekilde atlatabilmek için dinî ve manevî değerlere sarıldığına gerek kendi gözlemlerimizle gerekse medya ve basın vasıtasıyla şahit olduk. Dolayısıyla salgının etki ve sonuçlarına yönelik yapılan değerlendirmelerde din olgusu da dikkate alınmalı salgının birey ve toplumun dini hayatını nasıl etkilediği hususu incelenmeli, bu sürecinin sağlık bir biçimde atlatılmasında dinin yeri, önemi ve fonksiyonları üzerinde de durulmalıdır. Çünkü din, insanın ruhunda yerleşik bir gerçekliktir. Dinler tarihi araştırmaları, dinsiz bir topluluğa rastlanmadığını, ölümün anlamlandırılması ve maruz kalınan afet ve musibetler karşısında sığınma ihtiyacının insanları inanmaya ya da din ile ilişkinin güçlendirilmesine götüren sebepler arasında bulunduğunu tespit etmiştir (Köse, 2020, 839). Öte yandan bilinmektedir ki insan beden (maddî) ve ruh (manevî) olmak üzere çift kutuplu bir varlıktır. Bu anlamda insan sağlığını kendine konu edinen iki temel alan karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri tıp, diğeri dindir. İki alan arasında bir çatışma değil işbirliği söz konudur. Tıp ilmi, insan bedenini düzenler, kontrol eder ve hastalandığı zaman tedavi eder. Din ise insan ruhunu tedavi eder, varlığını manen geliştirir ve anlamlandırır. Bu anlamda bedenın korunması tıbbın, ruhun korunması ise dinin temel görevi olduğu söylenebilir (Turner, 2011, 29-30). Dolayısıyla insanların ruh sağlıklarının tedavi edilmesinde ve bu yöndeki ihtiyaçlarının giderilmesinde dinin ne kadar önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Çünkü insanoğlu musibetlere maruz kaldığında fitratı gereği güven duygusunu kaybeder, kendini güçsüz ve çaresiz hisseder. Bundan kendini kurtarmak ve psikolojik olarak rahatlamak için kendine güven verecek güçlü, aşkın ve yüce bir varlığa sığınma ihtiyacı duyar. İşte din de inanan kişinin bu ihtiyacını karşılamada büyük bir önem taşımaktadır. Dinin bu fonksiyonu özellikle insanın başına gelen musibetleri algılaması ve anlamlandırmasında kendini göstermektedir. Ayrıca bireye maruz kaldığı musibetleri anlamlı ve değerli kılmakta, onlarla başa çıkmada yardımcı olmaktadır. Bu açıdan dinin bireyin psikolojik travmalardan kurtulması ve içsel huzura kavuşması için büyük önem arz ettiği söylenebilir. Dolayısıyla insan hayatının her safhasında yer alan dinî ve manevî değerler âfetlerin ve musibetlerin yaşandığı zor zamanlarla baş etmede, büyük bir öneme sahip olduğu bir gerçektir. Bu gerçek özellikle insanın bu tür afetleri algılaması, anlamlandırması ve açıklamasında kendini göstermektedir. Özellikle Tanrı'nın gerçekliğine ve varlığına inanan

bireyler için bu tür olayların meydana gelişini açıklamada dini kavramların (kutsal referansların) merkezî bir yeri vardır.

Tüm bu gerçeğe rağmen insanların musibetlerle nasıl başa çıktıklarına dair günümüzde yapılan araştırmalarda dini referans ve kavramalara dayalı olmayan yaklaşım ve kavramlarla yapılan yükleme biçimleri üzerinde durulmuştur. Konu daha çok seküler bir bakış açısıyla ele alınmış, dini kavramların yükleme süreçlerinde ne kadar kullanıldığı, dini inançların olayların algılanmasında ve anlamlandırılmasında ne derece etkili olduğu sorusu genelde araştırma kapsamına alınmamıştır. Bu nedenle bu tür araştırmalarda eksik kalan yönlerden birisinin yaşananların dini inançlarla ilgili yönü olduğu söylenebilir (Küçükcan - Köse, 2000, 69). İşte bu tebliğde bu tür araştırmalarda bilinçli ya da bilinçsiz olarak eksik bırakılan bu husus yani belâ ve musibetlerin yaşandığı zor durumlarda dinî ve manevî değerlerin yeri ve önemi üzerinde durulacaktır.

İNSANIN ANLAM ARAYIŞI

İnsanın temel yaşama gayesi, yaşamını anlamlı kılma ya da yaşadıklarına bir anlam bulma arayışıdır. Bu arayış insan varlığının ayrılmaz bir parçasıdır ve onu hayata bağlayan en güçlü enerji kaynağıdır. Öyle ki insan, kendi idealleri ve değerleri için yaşamakta hatta bu uğurda ölümü bile göz alabilmektedir (Fromm, 1994, 67, 69; Frankl, 2018, 113). Çünkü insanoğlu yaratılışının gereği olarak daima etrafında olup bitenleri anlamak ve öğrenmek ister, varlık ve olaylar arasında bir sebep ve gaye ilişkisi arar (Yüksel, 1988, 43), başına gelen her olayın nedenini ve sonuçlarını bilmeye, olayları bazı nedenlere atfederek açıklayıp anlamlandırmaya çalışır. İnsanın bundaki amacı ise hadiselerin nedenini bulup, bunun sonucunda kendi hayatını kontrol etme, olaylara yön verme veya en azından olabilecekleri tahmin edebilme yetisi kazanmaktır. Tüm bu gayretin amacı kişinin öz saygı ve öz benliğini koruma ve sürdürme ihtiyacıdır (Adler, 2005, 7; Gülmez, 2008, 23). İnsanı da diğer canlılardan ayıran en temel özelliği onun bu çabası ve istediği yani varoluşsal anlam arayışıdır (Frankl, 2018, 113). Diğer bir deyişle insanı diğer bütün canlılardan ayıran en önemli özelliği bir anlam arayışı içerisinde olmasıdır. Bu bakımdan hem kendi varlığı hem yaratılışının hikmeti hem varoluşunun gayesi hem de tabiat, kâinat, insan ve insanlık tarihi üzerine düşünmesi, kendisini kuşatan hadiseleri anlamlandırması insanı insan yapan en büyük değerdir (Görmez, 2020, 128). Buna göre sürekli bir anlam arayışı içinde olan insanın, hayatını anlamlandırma ve çevresinde olup bitenlere anlam verme arayışının bir lüks değil, temel bir ihtiyaç olduğu söylenebilir (Şentürk- Yakut, 2014, 48). Çünkü insanın zihinsel, sosyal ve duygusal dünyasında mutlu ve huzurlu olabilmesi ancak hayata kattığı “anlam” ölçüsünde gerçekleştirebileceği bir husustur. Anlamsız olarak algıladığı bir dünyada insanın,

sağlıklı bir yaşam süreci geçirmesi mümkün görünmemektedir (Şentürk - Yakut, 2014, 49). Bu yüzden İnsan, başına gelen veya çevresinde cereyan eden olayları, daha genel bir ifade ile hayatı ve evreni anlamlandırmak ister. Anlamlandırma çabası ile meydana gelen olayların neler ifade ettiği kavranır. Bunun neticesinde ise insan kendi hayatını kontrol etme, olaylara yön verme veya en azından olabilecekleri tahmin edebilme yetisi kazanır. Bütün bunlar kişinin öz güvenini ve öz saygısını koruyup güçlendirmesine yardımcı olan mekanizmalardır. İnsanların çoğu bilmedikleri ve anlamını çözemedikleri olay veya durumlarla karşılaşınca bunların nedenlerini, kaynaklarını ve sorumlularını anlamak ve tüm yaşananları anlamlı kılabilmek için “bunların anlamı nedir? Niçin ve nasıl meydana geldiler?” şeklindeki bir dizi soru sorarlar. Bu sorunun amacı bilinmezliğin yol açtığı belirsizlikten kurtulmak ve olayları çözümleyip muhtemel gelişmeleri tahmin ederek hayatı tekrar denetim altına almaktır (Küçükcan - Köse, 2000, 63). Diğer bir deyişle bu sorular cevaplandırılarak olaylar bazı nedenlere atfedilip, dayandırarak açıklanmaya ve anlamlı hale getirilmeye çalışılır. Özellikle afet ve musibetlere maruz kalındığı zor zamanlarda insanın bu anlam arayışı daha da belirgin hale gelir. Bu tür durumlarda verilen ilk tepkilerinden birisi başa gelen olumsuz hadiseleri anlamaya çalışmaktır. Çünkü insanın yaşadığı felaketlerle mücadele etmesi, stres ve gerilimlerle başa çıkabilmesi ve normal hayata tekrar dönebilmesinin ilk aşaması olayların anlamlandırılmasını gerektirir (Küçükcan - Köse, 2000, 8). İnsan bu felaketlerle başa çıktığı, onlarla mücadele ettiği ve nihayet onları yendiği ölçüde hayata tekrar sarılır, toplumla uyumlu ve kendisiyle barışık bir yaşam sürmeye başlar. İnsan bir felaket yaşayınca çoğunlukla “bunun benim için anlamı nedir?” sorusunu gündeme getirir. Yani insan başına gelen felaketin ne olduğunu, nasıl meydana geldiğini, hayatını nasıl değiştirdiğini ve kendisinden neler götürdüğünü anlamaya çalışır (Küçükcan - Köse, 2000, 15-16).

Bu yüzden yaşanan olumsuz bir olay, bireydeki anlam duygusunu ve hayatın dengesini bozduğunda kişinin temel gayesi, bu bozulan düzen ve anlamı geri kazanmak olarak ortaya çıkmaktadır (Ateş, 2019, 127.). Bilhassa hastalık ve ölüm gibi çaresiz ve aciz kalınan durumlarda insan, maruz kaldığı bu tür olumsuz olaylar karşısında acziyetini fark edip, sığınma psikolojisiyle hareket eder ve onları çoğu kere bir sebebe bağlayarak açıklama ihtiyacı hisseder. Biran önce iç dünyasında hissettiği elemi, üzüntüyü ve kederi hafifletecek, kendisini teselli edecek hoş bir söz duymak, dua edeceği aşkın ve yüce bir varlığa ümitlerini bağlamak ister (Bahadır, 2002, 26; Müftüoğlu, 2020, 9). Çünkü insanları hazırlıksız ve aniden yakalayan felaketler hem bireysel hem de toplumsal ölçekte hayatın normal akış seyrini trajik biçimde değiştirerek çok yönlü sonuçlar doğuran olaylardır. Bu tür olaylar sadece can ve mal kaybına

neden olmakla kalmaz insanın kendi hayatı ve çevresini kontrol etme, planlama ve yönlendirme yeteneklerini de etkileyerek hayat akışını bozar, bir belirsizlik ve güvensizlik duygusu yaratır. Bu belirsizlik duygusu insanın özgüvenini olumsuz yönde etkiler. Belirsizlik duygusuna sürüklenen insan, can ve mal kaybının da etkisiyle stres, gerilim ve ruhsal çöküntüyle karşı karşıya gelir. Bu durum insanda hayatın anlam duygusunun kaybolmasına yol açar (Küçükcan - Köse, 2000, 133, 153-154).

Doğal afet ve hayatın zorlukları gibi kriz zamanlarında yaşanan çaresizliklerden dolayı insanlar genellikle ilahi bir güce yönelir, onun merhamet ve korumasına sığınır (Kaplan - Sevinç - İşbilen, 2020, 596). İnsanın bu eğilim ve isteğine Kur'an'da da işaret edilmiş, fitratında aşkın bir varlığa inanma ihtiyacının var olduğu, bu inanca götüren birçok sebep arasında ölümü anlama ve anlamlandırma çabası ile acziyete düştüğü anlarda aşkın bir varlığa sığınma ihtiyacının bulunduğu dikkat çekilmiştir (A'râf 7/172; Yûnus 10/12; İsrâ 17/67; Ankebût 29/65-66; Fussilet 41/51-529. Nitekim bir ayette şöyle buyrulmuştur: "İnsana bir zarar geldiği zaman, yan yatarak, oturarak veya ayakta durarak (o zararın giderilmesi için) bize dua eder; fakat biz ondan sıkıntısını kaldırdınca, sanki kendisine dokunan bir sıkıntıdan ötürü bize dua etmemiş gibi geçip gider." (Yûnus 10/12) Kur'an'da belirtilen bu hakikat bilimsel olarak da kanıtlanmıştır (Köse, 2020, 861).

ANLAM ARAYIŞI VE DİN

İşte yukarıda da işaret edildiği üzere din, inanan bireye anlam arayışı konusunda yardımcı olur. Çünkü din insanlara bir anlam, gaye ve amaç sunmak için vardır. O, insanın dünyayı bilme ihtiyacından çok, dünyaya ve onu idare eden Tanrı'ya, insan hayatının bir anlamı olduğuna inanma ihtiyacına karşılık verir. İnsanlık tarihinde, varoluşun anlamı nedir sorusuna en doyurucu cevabın dinler tarafından verildiği açık bir gerçektir. Bu nedenle bireyin hayatında bir anlam bulabilmesinde dinî inancın rolü tartışılmazdır (Şentürk - Yakut, 2014, 52). İngiliz ilahiyatçı Keith Ward da bu duruma dikkat çekmiş, dinlerin en temelde hayatın anlamına ilişkin soruya yanıtlar veren inanç dizgeleri olduğunu, hayatın özüne ve anlamına ilişkin inançların dinin diğer yönlerinin temelini oluşturduğunu ifade etmiştir (Martın - Runzo, 2002, 27-28). Ona göre din insanın varoluşunun anlamının bir yönünü ifade eden bir inanç dizgesidir. Hayatın gerçek sorunlarıyla; hayatı değerden ve erişilebilir amaçtan yoksun bırakıyor gibi görünen etkenlerle; acı, ölüm, çöküntü ve kaygı gibi etkenlerle yüz yüze gelmeyle ilgilidir. Hem toplumsal ve kişisel değerleri sağlamlaştırmakla hem de hayatın gerçekten değerli niteliklerini güçlendirmekle ilgilidir. Bu bakımdan din, işlevini eksiksiz bir biçimde yerine getirdiği zaman, hayatla başa çıkmanın, daha uyumlu ve tatminli bir insan olmanın yolunu öğretmeye çalışır.

İnsanı ona kendi değerini ve kalıcı memnuniyet verecek şeyi aramaya teşvik eder. Hayattan beklenenler konusunda olumlu düşünmeye teşvik eder (Ward, 2002, 44-45). Yine benzer şekilde Fransız filozof Henri Bergson (ö. 1941), dini “düşünceyle donanmış varlıklarda görülmesi muhtemel bir yaşama bağlılık eksikliğini dolduran şeydir.” şeklinde tanımlayarak bu duruma dikkat çekmiştir (Bergson, 2013, 188). Çünkü dini inançlar, inanan insanlara bir bakış açısı ve yaklaşım biçimi kazandırır. İnsan olayları açıklarken bu bakış açısını ve yaklaşım biçimini yansıtan dini kavramlar kullanır. Böyle bir insan için olayların meydana gelişi, kaynağı veya gerisindeki güce ilişkin açıklamayı anlamlı kılan şey dini içerikli kavramlardır. Bu anlamda dini sembol ve inanç sistemleri önemli birer anlam kaynağıdır. Hayatın çeşitli dönemlerinde karşılaşılan problemler ve sıra dışı olaylar, davranışın bilişsel sistemlerinde ve çatışmaları çözümlenmeye yarayan kurallarda kırılmalara neden olur. İşte böyle durumlarda din, karşılaşılan olayları ve yaşanan deneyimleri yorumlama olanağı sağlayan bir sistemler bütünü olarak devreye girebilir (Küçükcan - Köse, 2000, 70-71).

BELÂ VE MUSİBETLERİN YAŞANDIĞI ZOR ZAMANLARDA DİNİN YERİ VE FONKSİYONU

Anlam arayışı konusunda dinin insana yönelik bu işlev ve fonksiyonundan dolayı insan, hayatını derinden etkileyen olumsuz olaylar karşısında dini bir eğilim göstermekte ve yaşadıklarını anlamlandırmak için dine başvurmaktadır. Dinin öğretileri de kendisine güçlü psikolojik destek sağlamakta, yaşamına ve yaşadığı olumsuz hadiselerle bir anlam katmaktadır. Kutsal metinlerde geçen ve esasen insanın afetler karşısındaki tavrını belirlemeyi amaçlayan dinin bu öğretileri, din psikolojisinde genellikle “atıf teorisi” bağlamında ele alınmaktadır. Söz konusu teoriye göre insanlar, yaşadıkları tecrübeleri anlamaya ve anlamlandırmaya çalışırken genellikle dinî atıflarda bulunmaktadır. Dinî atıflar, insanın istemediği halde yaşamak zorunda kaldığı olayları açıklamakla kalmamakta, aynı zamanda ona ruhsal bir dinginlik ve sükûnet de vermektedir. Dolayısıyla yaşanan sıkıntılar ve afetler karşısında insanı teskin etmede, yaşadığı travmatik olaylarla, acı ve kayıplarla başa çıkmada manevi bir destek sağlamada dini inancın ve atıfların çok önemli bir rolü olduğunu, bu bakımdan olumsuz hadiselerle yönelik sorular sorarak bunların anlamlandırmada ve bunlarla başa çıkmada insanlara yardımcı olacak en önemli yollardan birinin din olduğunu söylemek mümkündür (Demir, 2010, 185-186, 274). Daha açık bir ifadeyle afet ve musibetlerin insanlar tarafından neden ve nasıl meydana geldiğinin, etkilerinin nasıl azaltılacağına ya da bunlara karşı dayanıklılığın nasıl artırılacağına ve bunların tekrar yaşanmaması için neler yapılması gerektiğinin dini öğretilerle

değerlendirilmesi, yorumlanması ve izah edilmesi, dinin ne kadar hayati bir öneme sahip olduğunu göstermektedir (Demir, 2010, 266).

Anlam arayışında ve musibetler karşısında dirençli olmada din duygusu önemli rol oynamaktadır. Bu bakımdan din, insanın sadece kutsalla ilişkilerine dayanan içsel bir yaşayıştan ibaret görülmemeli, daha geniş yelpazede, bir anlam ve anlamlandırma sistemi olarak değerlendirilmelidir. Bu özelliğinden dolayı dinler, mensuplarına günlük hayatta karşılaştığı çeşitli olayların yorumu için bir referans çerçevesi sunmaktadır. Öyleyse dinin temel fonksiyonlarından birisi de, insanların gerek fizik ve gerekse sosyal çevresinde meydana gelen olayları anlama ve anlamlandırmalarına yardım ederek dış dünyayı kontrol etmelerine imkân vermesidir (Şentürk, 2010, 21-22). Yani din insana, hayatın anlamı (varoluş gayesi) ve bütünlüğü, güvenlik, kişisel yetersizlik ve sıkıntıları hafifletme, sosyal mahrumiyetten kurtuluş, ahlaki değerlerin kazanımı, ölüm korkusundan sıyrılma, kendinden daha yüce saydığı bir gücün yardımına sığınma, dünyada gerçekleştiremediği istek ve arzularını ahirette tatmin edebilme konularında psikolojik anlamda bir yardım ve destek sağlamaktadır (Şentürk - Yakut, 2014, 53). Bu anlamda din insanın elem ve ıstıraplarını azaltan, teselli ve ümit veren, ruhu sakinleştiren bir işlev görür (Pazarlı, 1982, 39). Özellikle birey dine önem veren bir yapıda ise ve yaşadığı problem durumuna dair direkt olarak sunmuş olduğu reçeteler mevcutsa olumsuz durumlara karşı başa çıkmada dinin bu yapısı daha çok ön plana çıkar. Bu noktada din, hem kişiye yeni anlam kaynakları verir, hem de bireyde mevcut olan anlamın kuvvetlenmesini sağlayacak değerleri güçlendirmekte önemli rol oynar. İnsan hayatına hedefler koyarak, ona yaşam sebebi sunar, hayat boyunca karşılaşılan travmatik tecrübeleri anlamlı ve değerli kılmak ve maruz kalının musibetlerle başa çıkmak yönünde yardım eder (Ateş, 2019, 127-129).

İnsan tabiatı gereği özellikle hastalıklar, depresyon, sel felaketi, ölümler vs. olaylar karşısında kendini etkisiz, güçsüz, aciz ve çaresiz hisseden insan, kendini emniyete alma, kendine güven verecek kudretli, güçlü ve aşkın bir varlığa, kurtarıcıya, yönelme ve ona sığınma ihtiyacı duyar. Çareyi dinî inanç ve değerlerde arar (Hökelekli, 1998, 87; Peker, 2018, 77-78). Din psikolojisi ve din sosyolojisi alanında yapılan çalışmalar da çoğu insanın ölüm tehlikesi ve maddî yıkıntılar ve hastalıklar karşısında kendilerini çaresiz hissettiğini, mevcut durumun aşılmasında dinî inancı başa çıkma stratejisi olarak kullandığını; bu anlamda daha çok dinî inanç ve ibadetlere yönelerek her şeye gücü yeten Tanrı'ya sığındıklarını, bu açıdan sorunlarını çözmeye dinî ve manevî değerlerden önemli ölçüde istifade ettiğini ortaya koymaktadır (Hökelekli, 1998, 87, 90; Peker, 2018, 245-246; Demir, 2010, 272).

Bununla birlikte felaket ve musibetlerin yaşandığı zor durumlarda din ve maneviyatın, kişilerde negatif veya pozitif bir yansıması söz konusu olabilmektedir. Diğer bir deyişle bu tür zamanlarda hissedilen çaresizlik duygusu kimilerini dini inanca sığınmaya ve dini davranışa sevk ederken, kimilerini tepkisel olarak dini ilgisizliğe ya da dinden uzaklaştırıp Allah'a isyana hatta O'nu inkârâ da götürülebilmektedir (Hökelekli, 1998, 91-92; Peker, 2018, 79). Çünkü olağanüstü durumlarla karşılaşan bireyler, yaşadıkları kötü durumların sebebini bazen kendilerinde, bazen toplumda, bazen de Tanrı'da görmeye eğilimlidir. Mevcut durumda kurtulmak için de sürekli bir çözüm arayışı içerisine girmeye çalışmaktadır (Demir, 2010, 272). Bazıları bu tür olumsuz hadisler karşısında yaşadıkları olayın neden kendi başlarına geldiğini, Tanrı ile nasıl bir ilişkisi olduğunu sorgulamaktadırlar. Tanrı tarafından terk edildiklerini veya suçluluk ve pişmanlık psikolojine girerek günahlarından dolayı cezalandırıldıklarını düşünmekte ya da Tanrı'ya "Neden ben, niçin ben seçildim?" şeklinde sorular yönelterek kızgınlık duyabilmekte ve dinî değerlere saldırabilmektedirler (Alsan, 2016, 343; Demir, 2010, 18). Buna mukabil bazıları da çaresizlik içinde kurtarıcı arayama yönelip, üstün bir güce tapınma ve ondan yardım isteme ihtiyacı hissederek dine pozitif tutum sergilemektedirler. Kendilerinin üstünde her şeyi kontrol eden büyük bir güce (Tanrı'ya) inanarak, olayın psiko-sosyal etkilerini azaltabilmektedir. Bu amaçla umut kaynağı olarak Tanrı'ya daha çok bağlanmakta, O'nun yardım ve desteğini almak amacıyla duaya ve ibadete yönelerek kendilerini rahatlatmaktadırlar. Böylece dinî kendilerine manevî destek edinen bu kişiler, yaşadıkları travmayı atlatabilmekte, olumsuzluklarla baş etme kapasitelerini arttırabilmekte ve eski yaşamlarına dönerek sosyal işlevselliklerini yeniden kazanabilmektedirler (Alsan, 2016, 343).

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tüm bunlar göstermektedir ki, afet ve musibet sonrası travmayla mücadelede kişilerin inanç ve manevî destek sistemlerinin aktif biçimde kullanılması, iyileşme ve normale dönüşü önemli ölçüde kolaylaştırmaktadır. Çünkü inançlar, genellikle hayatın zorluklarını yenmeye yarayan anlamlara sahiptir ve afetler karşısında adeta insanın tutunabileceği bir liman işlevi görmektedir. Ayrıca din insana karşılaştıkları sıkıntıların karşılığını mükâfat olarak alacağını vaat etmektedir. Böylece bir vaat insanların çektiği acıları hafifletmektedir. Bu durum bizlere pozitif dini başa çıkmanın travmatik olayların yol açtığı çaresizlik, stres, endişe ve korkuların azaltılmasında, insanların rahatlayıp iyileşmeleri ve normal hayata dönmelerinde, maruz kaldıkları olumsuz hadiseleri anlamlandırmada dinî ve manevî değerlerin önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Kaldı ki din, insanın mutluluğa ve dinginliğe ulaşması, acı

ve arzudan kurtulması için açgözlülüğten ve nefretten arınmaya; saf benliğe ulaşmak için dini ritüel ve törenlerde bulunmaya, sevgi dolu bir toplumun oluşturulması için merhamet içeren bir eğitim görmeye teşvik etmektedir. Bu bakımdan dini inançların, inanan kişiler için yaşama değer katan en önemli unsur olduğu söylenebilir. Zira kişi dini inanç sayesinde toplumla uyumlu bir biçimde yaşama yollarını öğrenmekte; hayatında olumlu düşünmeye ve kötü düşüncelerden arınmaya çalışmaktadır. Öte yandan din inançlı bir insanın hayatına gerçek ve bütünlüğü olan derin bir anlam katmayı hedeflemektedir. Ancak bu hedeflere ulaşmak için bazen çetin imtihanlardan geçmek gerekmektedir. Nitekim dindarlar açısından en kötü olaylarda bile her zaman iyi bir yan vardır. Zira Allah kullarını sürekli sınamaktadır. Kişinin kendisi için kötü bildiği ya da düşündüğü bir olay bile, sonradan iyi sonuç verebilir. Önemli olan kötü olaylar karşısında kişinin metanetini koruması ve sabırla beklemesidir. Bu açıdan dinin üç önemli işlevinin olduğu söylenebilir. Birinci işlev; bireyin çevresiyle ve doğayla yaşadığı ilişkilerde dengeleyici bir rol oynadığı kadar yaşamın güçlüklerine karşı da köktenci bir karşılık vermesidir. Bu sayede insanlar yaşadıkları adaletsizliklere karşı başkaldırmayı, mücadele etmeyi ve istenmeyen durumlarla başa çıkmayı öğrenmektedir. Böylece din, dünyayı anlamlı ve düzenli bir hale getirmektedir. İkinci işlev; bireylerde dünyayı anlama, olayları tahmin ve kontrol etmede ve özgüven sağlamada destek olmakta, özellikle bireylerarası ilişkilerde umudun ve yakın ilişkinin, duygusal rahatlamamanın, kendini gerçekleştirme fırsatının, rahatlık duygusunun, iç kontrolün, Allah'a yakınlığın ve problem çözmenin yollarını sağlamaktadır. Üçüncü işlev; mevcut toplumsal düzenin devam etmesine ve statükonun meşrulaştırmasına yardım edilmesidir. Dolayısıyla din; insan yaşamında vazgeçilmez bir yer tutmuş ve tarih boyunca insanlar, dinin işlevlerinden yararlanmaya çalışmıştır. Özellikle olağandışı durumlar karşısında insanlar daha çok dini inanca sarılmaya ve dini pratiklerde bulunmaya çalışmıştır (Demir, 2010, 273).

Günümüzde tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 özelinde bakacak olursak, bu tür salgın hastalıkların ve pandemik afetlerin yaşandığı zamanlarda stres, depresyon, korku, kaygı, endişe, çaresizlik, belirsizlik ortaya çıkmaktadır. Günümüz insanı için de aynı durum söz konusudur. Mesela 31 Mart 2020'de Mısır, İngiltere ve Fransa'da koronavirüs salgınının birey ve toplum üzerindeki etkileri bağlamında yapılmış bir alan araştırmasında, toplumun yüzde 70'inde klinik seviyede kaygı ve korku hissinin yükseldiği tespit edilmiştir (Tarhan, 2020). Bu durum Türkiye için de geçerlidir. Örneğin Türkiye'de bir kişinin kendisine Covid-19 tanısı konulduğu için intihar ettiğine, bir şahsın başka birinin yüzüne doğru hapsirdiği için bıçaklandığına dair anormal davranışların sergilendiğine şahit olmaktayız. Bu da koronavirüs korkusunun insanları

virüs hastalığından daha çok etkilendiğini ve daha çok zarar verdiğini göstermektedir. Öte yandan medyada ve toplum içinde devamlı bu salgın konuşulduğu için özellikle duyarlı kişilerde stres, korku, kaygı ve endişe daha da artmakta ve artık normal bir korku olmaktan çıkıp “koronafobi” diye adlandırılan hastalık derecesinde bir korkuya dönüşmekte ve toplum içinde paniğe yol açmaktadır (Tarhan, 2020). Dolayısıyla pandemik felaket karşısında yaşanan bu panik havası, fiziksel ve bedensel sağlığın yanı sıra manevî ve psikolojik sağlığı korumanın da ne kadar önemli olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu bakımdan içinde bulunduğumuz bu süreçte, bireysel ve toplumsal hayatta oluşan kaygı, endişe ve korkuyla mücadelede din ve inancın önemli bir çare olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira yukarıda da ifade edildiği üzere bu tür afetlerin yaşandığı durumlarda dinî inanç, insanlar için emin bir sığınak ve güvenli bir liman olmaktadır. Ünlü psikolog Jung da bu duruma dikkat çekmiş, dinin zor zamanlarda sığınılacak bir “güven kapısı” işlevi gördüğünü savunmuştur (Ayten, 2015, 80). Bu yüzden dinî ve manevî değerlerin sığınma, motivasyon ve rehabilitasyon aracı olma özelliği hem beden hem de ruh sağlığının korunması bakımından hayati derecede büyük önem arz etmektedir. Kaldı ki insanın kodlarında inanmanın var olduğu, ona götüren birçok sebep arasında ölümü anlama ve anlamlandırma çabası ile acziyete düştüğü anlarda aşkın bir varlığa sığınma ihtiyacının bulunduğu bir hakikattir. Din psikolojisi alanında yapılan araştırmalar da zorlu yaşam olayları neticesinde meydana gelen stresle başa çıkabilmek için dini inanç ve pratiklerin oldukça yaygın ve etkili bir araç olarak kullanıldığını göstermiştir. Pandemi sürecinde de bu durum, dini yaşantının belirginleşmesi, yaygınlaşması, toplumlarda daha görünür hale gelmesi ile teyit edilmiş, insanların salgının ortaya çıkardığı stresin üstesinden gelebilmek için dini başa çıkma yollarına başvurdukları gözlemlenmiştir (Köse, 2020, 861; Kaplan - Sevinç - İşbilen, 2020, 583). Nitekim bununla ilgili yapılan bir anket çalışmasında Covid-19 tedavisi gören kişilerde dinî boyutun daha çok ön plana çıktığı, inananların tıbbi tedavi ile birlikte Covid-19 rahatsızlığından kurtulmak için başvurdukları başa çıkma yöntemleri arasında dini başa çıkmanın, diğer yöntemler arasında öncelikle tercih edildiği tespit edilmiştir. Bu süreçte hastalıkla başa çıkmada kullanılan dini içeriklerin hastaları manevi açıdan rahatlattığı, moral ve motivasyonlarının artmasına katkıda bulunduğu görülmüştür. Katılımcılara göre dini değerler, Covid-19 tedavisi gören hastalara iyileşme umudu, zorluklara karşı sabır ve dayanma gücünü artırıcı destekler oluşturmaktadır (Çapçioğlu v.dğr., 2021, 57). Diğer taraftan yapılan birçok araştırmada, dini inancın hastalık, ölüm ve acziyet gibi insanın hükmedemediği olaylarda, dini inancın onunla başa çıkmada etkili olduğu tespit edilmiştir. Özellikle olağanüstü hallerde belirsizliğin getirdiği sıkıntıların en başında gelen ve insanı en

çok korkutan şey ölüm riskidir. Çünkü ölümsüz olmayı arzulayan insan, ölümden korksa da ondan kaçışın mümkün olmadığını, mutlaka o anı yaşayacağını bilmektedir. Bu durumda ölümün anlamlandırılması gerekir. Bunu yapabilecek tek kurum ise dindir. Ancak bu noktada ölüme yüklenen anlam büyük önem arz etmektedir. Çünkü farklı dinlere göre ölüme yüklenen anlam değişmektedir ki bu konuda ahiret inancı büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden bu inanca sahip olan İslam dininin hayatın dünya ve ahiret olmak üzere iki boyutlu olduğu (Nisâ 4/76; A'âlâ 87/17), ölümün ebedî hayatın başlangıcı ve kulun Rabbine kavuşması anlamına geldiği (En'âm 6/31, 130, 154; Yûnus 10/7, 11, 15, 45; Ra'd 13/2; Ankebût 29/5), şeklinde öğretisinin inanan bireye ölüm karşısında bir rahatlık sağlayacağı, onu yok olmak endişesinden kurtarıp, teselli edeceği bir gerçektir. Dolayısıyla insanların salgın hastalık, doğal afet, ölüm vb. kendisini aciz bırakan bu durumlarla başa çıkmak için manevî destek olarak dine sarılması, sığınabileceği aşkın bir varlığa yönelmesi pek tabiidir. Bu bağlamda insanların dua, ibadet, adak, tevekkül, kadere sığınmak gibi kavramlar etrafında manevi yardım talebinde bulunmasının kendisini rahatlatan bir derinliğe sahip olduğu söylenebilir. Bu yüzden içinde yaşadığımız pandemi sürecinde de ABD Başkanı Trump'ın, “mabetler bir an önce açılmalı, duaya ihtiyacımız var” sözünü, acizyet sebebiyle güven arayışının ve Allah'a sığınma arzusunun bir ifadesi olarak değerlendirmek gerekir (Köse, 2020, 850-851).

KAYNAKÇA

- Adler, A., *Yaşamın Anlam ve Amacı*, çev. Kamuran Şipal, Say Yay., İstanbul,2005.
- Alsan, A., “Afet Sonrası Psiko-sosyal Destek Sürecinde Manevi/Dini Desteğin Kullanımı”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik II*, ed. A. Ayten v.dğr. DEM Yay., 335-348, İstanbul, 2016.
- Ateş, N. E., “Travmayı Anlamlandırması Açısından İmtihan İnancı ve Başa Çıkma: Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Aileleri Örneği”, *Trabzon İlahiyat Dergisi*, 6/1 (2019): 125-151.
- Ayten, A., *Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*, İz Yay., İstanbul, 2015.
- Bahadır, A., *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İnsan yay., İstanbul, 2002.
- Bergson, H. *Ahlâkın ve Dinin İki Kaynağı*, çev. M. Mukadder Yakupoğlu, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013.
- Çapçioğlu, İ. - v.dğr., *Pandemi Döneminde Türkiye’de Dini Hayat*, TDV Yay., Ankara, 2021.
- Demir, R., *Afet Psikolojisi ve Sosyolojisi*, İÜAUEF Yay., İstanbul, 2010.
- Frankl, V. E., *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak, Okuyan Yay., İstanbul, 2018.
- Fromm, E., *Erdem ve Mutluluk*, çev. Ayda Yörükkan, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 1994.
- Görmez, M., “Korona Virüs Salgını: İnsanın Anlam Arayışında Yeni Bir Kavşak Noktası”, *Kamuda Sosyal Politika*, 40 (2020): 128-135.
- Gülmez, Ü. *Deprem Tecrübesi Yaşayanlarda Dinsel Anlamlandırma Biçimleri ve Tutumlar*, Yüksek Lisans Tezi, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Hökelekli, H., *Din Psikolojisi*, DİB Yay., Ankara, 1998.
- Kaplan, H. – k. Sevinç – N. İşbilen, Doğal Afetleri Anlamlandırma ve Başa Çıkma: Covid-19 Salgını Üzerine Bir Araştırma”, *Turkish Studies*, 15/4 (2020): 579-598.
- Köse, S. “Küresel Salgının İnanç Değerleri Bakımından Yorumu ve Dini Hayata Etkileri”, *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği*, ed. Muzaffer Şeker v.dğr. Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2020.
- Küçükcan, T.- Ali Köse, *Doğal Afetler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme* TDV Yay., İstanbul, 2000.
- Martin, N. M.- Joseph Runzo, *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*, çev. Gamze Varım, Say Yay., İstanbul, 2002.

- Müftüoğlu, M., “Kur’an-ı Kerim’e Göre Bela ve Musibetler Karşısında İnsanın Durumu ve Manevi Değerlerin Önemi”, *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi*, 3/5 (2020): 8-27.
- Pazarlı, O., *Din Psikolojisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1982.
- Peker, H. *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2018.
- Şentürk, H.- Selahattin Yakut, “Hayatın Anlamı Ve Din”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/33 (2014): 45-60.
- Şentürk, H., *İslamî Hayatın Psikolojik Temelleri*, İz Yay., İstanbul, 2010.
- Tarhan, N., *İnsanların Ruh Sağlığı Manevi Metotlarla Korunmalı*, <https://www.nevzattarhan.com/psikiyatrist-tarhan-insanlarin-ruh-sagligi-manevi-metotlarla-korunmali.html> (Erişim tarihi: 10.11.2020).
- Turner, B. S., *Tıbbî Güç ve Toplumsal Bilgi*, çev. Ümit Tatlıcan, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2011.
- Ward, K., “Anlam Meselesi ve Din”, *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*, ed. Nancy M. Martin-Joseph Runzo, çev. Gamze Varım, Say Yay., İstanbul, 2002.
- Yüksel, E., “İlâhî Fiillerde Hikmet”, *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1988): 43-76.